

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ГАРМОНІЗАЦІЇ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ, ВЗАЄМОВПЛИВУ ТА ВЗАЄМОЗУМОВЛЕНОСТІ У СИСТЕМІ «ЛЮДИНА – СУСПІЛЬСТВО – ПРИРОДА»

У статті представлена авторська позиція стосовно філософського осмислення процесів гармонізації взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємозумовленості у системі «Людина – Суспільство – Природа» в сучасних умовах глобалізованого світу. Автор пропонує розглядати Систему «Людина – Суспільство – Природа» як цілісну, динамічну, структуровану, хвильову, відкриту, стійко нерівноважну систему, для якої характерні не тільки внутрішні зв'язки, але й зовнішні – із Космосом. Наголошується, що у центрі системи ноосферного світогляду, що покликаний забезпечувати соціально ефективну експансію природи, знаходиться не просто людина із абстрактною індивідуальною системою цінностей, але людство із конкретною суспільною системою актуальних утилітарно-прагматичних потреб та інтересів, які забезпечують виживання сучасного та наступних поколінь. Період другої половини ХХ століття став, на думку автора, етапом зростання асимптотичного насичення даного процесу – зростаючі зусилля, зокрема, в перетворенні природи, почали давати мінімальні, нерідко – негативні результати, генеруючи одночасно тенденції стохастичності, практично – непрогнозованості подальшого розвитку суспільства. Зроблено висновок про те, що людина і природа, у філософському розумінні, є нерозривними елементами Космосу, вони співіснують як складові єдиної системи, за межами якої їх існування практично неможливе.

Ключові слова: людина, природа, суспільство, система, гармонізація, прогрес, цінності, громадянське суспільство, цивілізація, глобальна криза.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного етапу історичного розвитку світової спільноти є політизація всіх сфер суспільного життя у національних державах, модернізація відносин між різними соціальними групами, економічними структурами, політичними партіями, громадськими інститутами. Бурхливо протікаючий науково-технічний прогрес актуалізує певний комплекс нових світоглядних проблем, які людству ще належить осмислити. Світ переживає такий період, коли піддаються ревізії або руйнуються базові цінності техногенної цивілізації, виникає суспільство потенційної загрози масштабних ризиків і прогресуючого загострення глобальних криз. Суттєві зміни в соціально-політичному розвитку більшості сучасних держав обумовлені процесами економічного реформування, демократизації, формуванням громадянського суспільства, в якому можлива і необхідна реалізація всіх прав і свобод людини. Все виразніше заявляє про себе проблема нової стратегії людської життєдіяльності – тобто пошуку нового шляху загальноцивілізаційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. По мірі розвитку наукової думки людство все чіткіше усвідомлювало, що причиною різних проблем, конфліктів, кризових ситуацій є неузгодженість розвитку частин єдиного цілого. Ця неузгодженість або диспаритет розвитку частин цілого і активізує конфлікти між окремими індивідами, соціальними групами, державами, наддержавними утвореннями тощо. На початку ХХ століття видатні мислителі – В. Вернадський, Е. Леруа, Тейяр де Шарден прийшли до висновку, що Земля має особливу геохімічну та культурно-мисленнєву оболонку – ноосферу, якій властиві функції єдності, самоорганізації та синтезу. Філософська інтерпретація відносин у системі Людина – Природа знайшла відображення у наукових розвідках як зарубіжних – Б. Большакова, О. Кузнецова, П. Кузнецова, І. Козлова, Ч. Кулі, Л. Лескова, І. Лісєєва, Д. Марковича, М. Моїсєєва, Т. Роззака, А. Хазена, Ф. Фукуями, так і вітчизняних дослідників, серед яких В. Карамушка, В. Кизима, Т. Розова, С. Сідоренко, В. Сніжко та інші. Серед наукових праць останніх років із даної тематики заслуговують уваги роботи таких вітчизняних вчених, як О. Александрова, О. Горбань, І. Кальной, Ф. Лазарев, А. Філатов та ін.

Мета статті – охарактеризувати філософські підходи до розуміння сутності процесу гармонізації взаємозв'язку, взаємовпливу та взаємозумовленості у системі «Людина –

Суспільство – Природа»; обґрунтувати положення про єдність біосфери і людства, вирішальну роль людини у розвитку планети; розглянути причини й наслідки дисгармонії стосунків людини і природи як джерело екологічного неблагополуччя, що у свою чергу порушує нормальний розвиток людини, як біосоціальної істоти.

Виклад основного матеріалу. Онтологічною реальністю нового часу є зафіксована у суспільній свідомості, цілісна, така, що закономірно розвивається в просторі та часі, глобальна трикомпонентна система «Людина – Суспільство – Природа». У ній духовні, історичні, соціальні та природні компоненти закономірно розвиваються й пов'язані між собою процесами взаємодії, взаємовпливу і взаємообумовленості. Систему «Людина – Суспільство – Природа» необхідно розглядати як цілісну, динамічну, структуровану, хвильову, відкрити, стійко-нерівноважну систему, для якої характерні не тільки внутрішні зв'язки, але й зовнішні – із Космосом.

Ідея Вернадського про перехід сфери життя на Землі – біосфери до ноосфери, царства розуму, набуває на початку третього тисячоліття якісно нового змістового навантаження. Ключова думка, що пронизує усю творчість Вернадського, це положення про єдність біосфери і людства, вирішальну роль людини у розвитку планети, оскільки людський розум – це частина Всесвітнього Розуму, космічне явище, невід'ємна частина природи. Біосфера ХХ століття, за В. І. Вернадським, перетворюється у ноосферу, створювану зростанням науки, наукового розуміння й заснованій на ній соціальній праці людства.

В. Вернадський стверджував: «Ми бачимо, що створюється... складний єдиний комплекс панівних організмів, активна енергія яких... збільшується в ході геологічного часу. Це збільшення активної енергії відображується у збільшенні свідомості та у зростанні впливу в біосфері та геохімічних процесах єдиного комплексу життя. Єдине створіння, що повільно рухалося у геологічному часі такої геологічної сили, якою є для нашої психозойської ери цивілізоване людство, ясно це показує» [2, с. 219].

В. Вернадський упроваджує в аналіз системи «Людина – Природа» новий критеріальний вимір «людство як єдине ціле», застосовуючи його в більш якісному аспекті, спрямовуючи соціальний аналіз системи у глобально-цивілізаційну площину. «Уперше в історії людства інтереси народних мас – всіх і кожного – й вільної думки особистості визначають життя людства, вони є мірилом його уявлень про справедливість. Людство, взяте у цілому, стає потужною геологічною силою. І перед ним, перед його думкою та працею постає питання про перебудову біосфери в інтересах вільно мислячого людства як єдиного цілого. Цей новий стан, до якого ми, не помічаючи цього, наближуємось, і є «ноосфера»» [4, с. 509].

У центрі системи ноосферного світогляду, що покликаний забезпечувати соціально ефективну експансію природи, знаходиться не просто людина із абстрактною індивідуальною системою цінностей, але людство із конкретною суспільною системою актуальних утилітарно-прагматичних потреб та інтересів, які забезпечують виживання сучасного та наступних поколінь.

Для становлення ноосфери необхідними є дотримання певних умов та реалізація конкретних завдань як у суспільно-політичній, так і у економічній, культурній, екологічній та інших сферах людського буття. Сформульовані практично століття тому, вони не втрачають своєї актуальності, а деякі проблеми розвитку людства стають ще ближчими, гострішими та нагальнішими. Вбачається доцільним розглянути деякі з них:

- людство повинно більш рівномірно розселитися по території Землі;
- людина розумна має раціонально перетворювати первинну природу планети з метою задоволення зростаючих потреб населення Землі;
- війни, як явище, повинні бути виключені із практики міжнародних відносин;
- продуктивні зв'язки (у тому числі й політичні) між народами повинні зростати якісно та кількісно;
- людство не повинно залишатися у межах біосфери, натомість цього має усе ширше практикувати освоєння космічного простору;

- задля виживання на планеті людина зобов'язана відкривати й застосовувати нові, екологічно безпечні джерела енергії;
- расизм та інші прояви дискримінації людини повинні бути виключені із сфери міжлюдських відносин на усіх рівнях;
- роль народу в процесі вирішення питань внутрішньо та зовнішньополітичного характеру необхідно посилювати;
- у загальнолюдському соціумі необхідним є створення умов вільного, гуманістичного й продуктивного розвитку науки;
- якість освіти будь-якого рівня має постійно покращуватись;
- необхідними є створення/оптимізація програм щодо недопущення/зниження рівня голоду, злиднених умов існування, епідемій тощо.

Контрадикція компонентів системи «Людина – Природа» сформувалась як логічний результат розвитку історично зумовленого способу виробництва й вибудованої на ньому суспільної структури. Дисгармонія стосунків людини і природи породжує й посилює екологічне неблагополуччя, що у свою чергу порушує нормальний розвиток людини, як біосоціальної істоти, знижує рівень національної безпеки, уповільнює суспільний соціально-економічний прогрес. Екологічна криза, що виражається у порушенні рівноваги умов та впливів у екологічному середовищі людини виникла як наслідок експлуаторського ставлення людини до природи, стрімкого зростання кількості шкідливих для природи технологій, розмаху індустріалізації й зростання населення. Ознаками екологічної кризи слід вважати будь-які прояви реальності, що спричиняють або можуть спричинити загрозу сучасній цивілізації.

В умовах XXI століття природа під натиском людської діяльності неупинно трансформується у ворожу по відношенню до людини силу, яка здатна кардинально змінити або навіть знищити біологічне підґрунтя життя людини, як виду. Подібне становище актуалізує необхідність наукового обґрунтування оптимістично-генеруючої та культурно-творчої позиції людини в сучасному світі, що дозволить суспільству консолідувати зусилля окремих індивідів для вирішення життєво-важливих проблем. За умов зростання ролі людської особистості, можливості впливу конкретного суб'єкта на певні аспекти суспільного життя, змінюється баланс спільного та індивідуального, людська особистість постає фактором процесів трансформації.

Система «Суспільство – Природа» об'єднує у собі два когерентні процеси: активний вплив на оточуюче середовище й використання суспільством природних ресурсів, отриманих в результаті такого впливу. Компоненти системи «Суспільство – Природа» стають все більше взаємовпливовими та взаємозалежними, диспаритет між ними або порушення функціонування однієї із складових потенційно загрожує глобальною катастрофою. На зламі XX і XXI століть прийшло розуміння, що природа і суспільство – єдине ціле, але розвиток частин цього цілого не узгоджений, виникла історична необхідність консонації усіх складових соціальної та природної системи в єдиний соціально-природний комплекс.

Беззаперечним є факт, що історія робиться людьми, котрі намічають власні цілі та переслідують особисті інтереси. Для їх досягнення людство продукувало ідеї, реалізація яких призводила до задоволення неупинно зростаючих потреб протягом всього історичного процесу. Цей процес був суперечливим, що провокувало зіткнення протилежних інтересів і цілей, результатом чого стали різні за своїм масштабом і впливом на розвиток цивілізації кризи, конфлікти, військові протистояння. Незважаючи на конфлікти і війни, зростання можливостей людства, як цілісного утворення, зберігався, а отже, продовжувався його розвиток. Цей безперервний, монохронний процес має назву історичного процесу розвитку. Збереження історичного процесу розвитку і означає, що існує стійкий розвиток суспільства [7].

Сучасні дослідники необхідною та достатньою умовою безперервного розвитку суспільства вважають людину, здатну висувати й втілювати в життя ідеї, реалізація яких забезпечує зростання можливостей суспільства, у той же час зростаючі можливості

суспільства використовуються максимально ефективно за умови, що суспільство формує людину, котра спроможна продукувати й втілювати в життя ідеї.

О. Кузнєцов, П. Кузнєцов і Б. Большаков підкреслюють, що для кожного конкретного суспільства або країни механізм матеріалізації ідей має свої специфічні форми. Уся історія людства – це процес збереження й розвитку творчих задатків людського роду. Джерелом розвитку є ідеї, метою – Людина, здатна реалізувати свій творчий потенціал. У даному контексті найкращим способом збереження Землі для прийдешніх поколінь дослідники вбачають формування людей, здатних творчо вирішувати проблеми переходу до сталого розвитку, тобто перетворювати неможливе у можливе. Суспільство, здатне використовувати ідеї, що з'являються у свідомості окремого індивіда, для зростання можливостей суспільства як цілого, й таке, що використовує зростання можливостей суспільства як цілого, для формування індивідуума, здатного генерувати нові ідеї, буде характеризуватись найбільш швидким темпом зростання можливостей [7].

За наявності спільної системи ціннісних орієнтирів можливе досягнення ефективного стійкого суспільного компромісу між неспівпадаючими апріорно особистими інтересами. Такою загальною ціллю можна визнати національну ідею, засновану як на загальнолюдських цінностях та пріоритетах, так і на ідеалах, іманентних конкретному народові. До перших традиційно відносять Добробут, Справедливість, Рівність, Солідарність, Людяність, Патріотизм, Народовладдя. Специфічними для українського народу цінностями є Державність, Соборність, Общинність, Духовність, Сердечність. Поняття «соборність» є особливо конгеніальним ідеї громадянського суспільства з його акцентом на бережливе, «священне» ставлення до особистості, її свободи в моральних і духовних життєпроявах.

Зважаючи на специфічність української ментальності, яка зумовлює емоційно-одухотворене ставлення до природи, вбачається доцільним і необхідним розглядати Природу як самоцінну, універсальну аксіологічну категорію. Система цінностей, побудована у відповідності до антропоцентристської системи, на початку третього тисячоліття продемонструвала неспроможність відвернути або ретардувати планетарну кризу відношень у триаді «Людина – Суспільство – Природа».

Реформування взаємовідносин людини, суспільства і природи потребує докорінних, науково обґрунтованих змін взаємозв'язків усередині глобального, моноцільного людського суспільства. В умовах технологічного прогресу природа розглядається імпліцитно як багатство, але не як цінність, і в даному підході, на нашу думку, коріниться причина дисгармонії стосунків людини і природи, яке породжує екологічне неблагополуччя, що у свою чергу порушує нормальний розвиток людини, як біосоціальної істоти, знижує рівень національної безпеки, уповільнює суспільний соціально-економічний прогрес.

Ставлення до природи як до багатства, тобто «безлічі, великої кількості, достатку, надлишку, надмірності» [5], що домінувало протягом практично усієї історії людської цивілізації, повинно змінюватись в умовах еволюціонуючого екогармонійного громадянського суспільства на усвідомлення природи як цінності. Ми вважаємо, що на відміну від багатства цінності, як структурні елементи системи цінностей – це світ не тільки матеріальних об'єктів, духовних елементів, але й знань та умінь, завдяки яким особистість прилучається до чогось більш важливого і перпетуального, ніж її власне емпіричне існування; це окультурена і ретрансльована з покоління в покоління за допомогою сукупності умовних знаків – символів констеляція почуттів, емоцій і ідей, істотно-значущих для даного суспільства [6.]

Зазначимо, що формування громадянського суспільства та реалізація цінностей як загальнолюдських, так і національних, обумовлених історичною та соціокультурною унікальністю народу – процес тривалий, багатоаспектний і важко прогнозований. Однак при всіх явних і прихованих проблемах його розвитку, чітко вимальовується стратегічний вектор реалізації сталого розвитку суспільства, заснованого на гармонійному існуванні трикомпонентної конструкції «Людина – Суспільство – Природа». Видається, що така конструкція значно посилюється шляхом імплікативного приєднання до неї триади пріоритетів: Духовність – Народовладдя – Гармонія.

Порушення рівноваги у сучасному світі набуває такого масштабу, що наявним є порушення рівноваги між природними, соціальними системами й системами технологічними, які забезпечують задоволення постійно зростаючих потреб людства. Подібна ситуація призводить до нагальної потреби у новій, глобальній ноосферній етиці, конструктивній стратегії інтеракцій в системі «Людина – Суспільство – Природа».

Л. Лесков формулює принципи глобальної ноосферної етики, відповідно до яких необхідними є:

- відмова від логіки та цінностей конкуренції, упровадження принципів синергії та кооперації;
- оптимізація системи ринкових відносин, їх інверсія в бік ринків, що регулюються;
- утвердження раціонально-ноосферної складової в етиці, формування і становлення принципів ноосферо-соціальної справедливості;
- розвиток інноваційного характеру людської діяльності;
- суспільне усвідомлення термінальності життя на планеті;
- формування взаємовідносин синергії та кооперації в системі «Людина – Суспільство – Природа»;
- відмова від насилля та конкуренції в інтересах рівноваги, динамічної сталості систем (гомеостазису) й творчого самовираження (креативності);
- узгодження швидкості, темпів (додамо – і можливих напрямів) змін у системі «Людина – Суспільство – Природа» на принципах комплікативності;
- конкордація інтересів системи «Людина – Суспільство – Природа» на засадах гармонізації;
- відмова від антропосферної та поступовий перехід до біосферної моделі життя на Землі;
- дотримання соціального консенсусу у процесі прийняття рішень для системи «Людина – Суспільство – Природа» на принципах субсидіаритету [8].

Слідуючи визначеному підходу, варто наголосити, що дослідження взаємовідносин у системі «Людина – Суспільство – Природа», враховуючи її складність, поліаспектність та стохастичність, слід здійснювати не тільки у площині загального аналізу системи, але й у диференційованому її вигляді, уособленні трьох бівалентних діад: Людина – Суспільство, Людина – Природа і Суспільство – Природа.

Діада «Людина – Суспільство» характеризується тим, що суспільство – це сукупність індивідів, яка формується на засадах міжособистісних й групових інтересів та принципах взаємного співробітництва. Це система інтеракцій індивідів у сфері культурного і духовного життя, освіти, виробництва, обміну, споживання життєвих благ у поведінкових межах, зафіксованих за допомогою соціальних норм – морально-етичних та юридичних.

Двокомпонентний комплекс «Людина – Суспільство» слід розглядати як динамічну інтерактивну взаємодію в просторово-часовому вимірі, яка продукує систему конкретних конструктивних, нейтральних або деструктивних взаємовідносин. Даний інтерактивний простір є специфічним за своєю структурою, цілями, напрямками взаємодії, умовами і правилами, закономірно або ситуаційно зумовленими політичними, економічними, ідеологічними, морально-етичними або культурними інтересами й умовами, які виступають як необхідні передумови та продукти подібної взаємодії.

Визначальною метою суспільного виробництва, на думку сучасних дослідників [7], завжди було, є та буде продукування людської Особистості, тобто, кожна людська потреба, що задовольняється, формує ту або іншу особливість або рису особистості. Подібна постановка питання актуалізує твердження про те, що кожен предмет споживання є «знаряддям» продукування людської Особистості. Відповідно до цього слід додати, що і будь-який об'єкт природи та сама природа узагалі, яка історично розглядалась (і розглядається) як імпліцитне джерело ресурсів людської життєдіяльності, є чинником формування індивіда, зумовлюючи комплекс імплікацій у діаді «Людина – Природа».

Дослідження особливостей діади «Людина – Природа» актуалізує, на думку Н. Васильєвої, «об'єктивну необхідність в симбіозі раціонального й ціннісного начал як

головної ментально-поведінкової установки людини в її світоглядних та діяльнісних опосередкуваннях оточуючого світу» [1, с. 126].

Дослідниця наголошує на необхідності «специфічного духовного відродження», як важливого чинника трансформації взаємовідносин, зокрема, у комплексі «Людина – Природа», необхідність якої зумовлюється глобальним масштабом і загальноцивілізаційним характером даної трансформації. Виходячи з цього, актуальними є певні закономірності, сутність яких зумовлюється особливостями життєдіяльності людської спільноти в третьому тисячолітті. За масштабами й характером своєї діяльності сучасна людина є зіставленою із геологічними силами Землі. Подібний паритет актуалізує питання про потенційну катастрофічність світоперетворюючої могутності людини в контексті збереження на планеті життя, як унікального космічного явища. Людство знаходиться у фазі активного пошуку шляхів оптимізації природоперетворюючої діяльності, глибина й обсяг проникнення людського розуму в механізми зародження і функціонування живої речовини дають людині можливість самопізнавати себе як частину природи, реалізовувати «ноосферну цивілізованість» [1].

Однак розширення меж наукового пізнання світу природи не означає автоматично підвищення рівня гармонії взаємовідносин між людиною і природою – екогармонії. На думку К. Лоренца, «Всі блага, що доставляються людині глибоким пізнанням навколишньої природи, прогресом техніки, хімічними та медичними науками, все, що призначене, здавалося б, полегшити людські страждання, – все це жахливим і парадоксальним чином сприяє загибелі людства. Йому загрожує те, що майже ніколи не трапляється з іншими живими системами, – небезпека задихнутися в самому собі. Найжахливіше, однак, що в цьому апокаліпсичному ході подій найвищі і найблагородніші властивості і здібності людини – саме ті, які ми по праву відчуваємо і цінуємо як виключно людські, – мабуть, приречені на загибель передусім» [9, с. 5].

Висновок. Слідуючи визначеному підходу, сформулюємо підсумок-твердження, що людина і природа, у філософському аспекті, є нерозривними елементами Космосу, вони співіснують як складові єдиної системи, за межами якої їх існування практично неможливе. Діяльність Людини, як космічного Створіння, повинна імпліцитно, безперервно й адекватно консонуватись із законами живої природи, тільки за такої умови можливе досягнення сталого розвитку людської цивілізації.

Список використаної літератури

1. Васильева Н. А. Пути и формы достижения ноосферной цивилизованности / Н. А. Васильева // *Общественные науки и современность*. – 1996. – №1. – С. 123-130.
2. Вернадский В. И. Избранные сочинения в 6 т. / В. И. Вернадский [отв. ред. А. П. Виноградов]. – М.: АН СССР, 1954. – Т.1. – 696 с.
3. Вернадский В. И. Научная мысль как планетное явление / В. И. Вернадский. – М.: Наука, 1991. – 271 с.
4. Вернадский В. И. Несколько слов о ноосфере / В. И. Вернадский // Вернадский В. И. *Философские мысли натуралиста*. – М.: Наука, 1988. – 520 с.
5. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: в 4 т. / В. И. Даль. – М.: «Русский язык», 1978 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://slovardalja.net/>
6. Костючков С. К. Гражданское общество: ориентация на общечеловеческие и национальные ценности в контексте гармонизации социальных отношений / С. К. Костючков // *Вестник российского университета дружбы народов*. – №2. Серия Политология. – М.: Российский университет дружбы народов, 2010. – С. 55-60.
7. Кузнецов О. Л., Кузнецов П. Г., Большаков Б. Е. Система Природа – Общество – Человек: устойчивое развитие / О. Л. Кузнецов, П. Г. Кузнецов, Б. Е. Большаков. – Москва-Дубна: Издательский дом «Ноосфера», 2000. – 390 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.situation.ru/app/rs/lib/pobisk/systema/main.htm>
8. Лесков Л. В. Этика ноосферной трансформации / Л. В. Лесков // *Сознание и физическая реальность*. – Т.6. – №3. – 2001. – С. 2-8.
9. Лоренц К. Восемь смертных грехов цивилизованного человечества / К. Лоренц. – М.: Республика, 1998. – 37 с.

Одержано редакцією 26.06.2014
 Прийнято до публікації 21.08.2014

Аннотация. Костючков С. К. *Философское осмысление процессов гармонизации взаимосвязи, взаимовлияния и взаимообусловленности в системе «Человек – Общество – Природа».* В статье представлена авторская позиция относительно философского осмысления процессов гармонизации взаимосвязи, взаимовлияния и взаимообусловленности в системе «Человек – Общество – Природа» в современных условиях глобализирующегося мира. Автор предлагает рассматривать Систему «Человек – Общество – Природа» как целостную, динамичную, структурированную, волновую, открытую, устойчиво неравновесную систему, для которой характерны не только внутренние связи, но и внешние – с Космосом. Отмечается, что в центре системы ноосферного мировоззрения, призванного обеспечивать социально эффективную экспансию природы, находится не просто человек с абстрактной индивидуальной системой ценностей, но человечество с конкретной общественной системой актуальных утилитарно-прагматических потребностей и интересов, обеспечивающих выживание современного и будущих поколений. Период второй половины XX века стал, по мнению автора, этапом роста асимптотического насыщения данного процесса – растущие усилия, в частности, в преобразовании природы, начали давать минимальные, нередко – отрицательные результаты, генерируя одновременно тенденции стохастичности, практически – непрогнозируемости дальнейшего развития общества. Сделан вывод о том, что человек и природа, в философском смысле, являются неразрывными элементами Космоса, они сосуществуют как составляющие единой системы, за пределами которой их существование практически невозможно.

Ключевые слова: человек, природа, общество, система, гармонизация, прогресс, ценности, гражданское общество, цивилизация, глобальный кризис.

Summary. Kostuychkov S. K. *Philosophical reflection on the harmonization of the relationship, mutual interaction and interdependence in the system «Man – Society – Nature».* The article presents the author's position of the philosophical understanding the process of harmonization the relationship, and mutual interdependence in the system «Man – Society – Nature» in the modern globalized world. The author proposes to consider the system of man, society and nature as a whole, dynamic, structured, wave, open, stable non-equilibrium system, which is characterized not only internal communications but also external – with space. It is noted that in the center of the system of noosphere world view, which aims to provide an effective expansion of social nature, is not just a man with an abstract individual value system, but humanity with specific social system of current utilitarian and pragmatic needs and interests, providing survival of present and future generations. The second half of the twentieth century was, on author's opinion, a period of saturation asymptotic growth stage of the process – increasing efforts, particularly in the transformation of nature, began to give minimal, often – negative results, generating both stochastic trend, almost – unpredictability of further development. It is concluded that man and nature, in a philosophical sense, are inseparable elements of the cosmos, they co-exist as parts of a single system, beyond which their existence is almost impossible.

Key words: man, nature, society, system, harmonization, progress, values, civil society, civilization, global crisis.

УДК 32:124.5

О. В. Кулешов

ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ В СУЧАСНОМУ КОНСЕРВАТИЗМІ

Стаття присвячена дослідженню аксіологічної сторони ідеології сучасного консерватизму. Проаналізовані погляди неоконсерваторів США та Німеччини, французьких «нових правих», а також близьких до консерватизму у певних аспектах комунітаристів. Виявлено, що сучасний консерватизм, як і будь-яка політична ідеологія, ґрунтується на певних цінностях. Зроблено висновок, що цінності в консерватизмі відрізняються змістовністю і постають зразками, які спонукають людину до наслідування. У статті показано, як консерватори долають фундаментальні аксіологічні суперечності між індивідуальним і суспільним характером цінностей, між об'єктивним і суб'єктивним у цінностях. Джерелами цінностей консервативні мислителі вважають як позаісторичні, так і історичні чинники. У консервативній думці ведуться пошуки основи, яка поєднує цінності спільноти та цінності індивіда. Проблему формування цінностей консерватизм здебільшого розглядає як проблему їх впровадження завдяки діяльності певних соціальних інститутів. Визнається виховна роль держави та позадержавних інститутів – родини, церкви,